

'אמר ריש לקיש: כאן שנה רבי...' – לשון זו מצאנוה כמה פעמים בדברי ריש לקיש (ע' במצוין בשבועות יח).

דף יט

ואפילו בקמייתא? ממה נפשך תמא הוא?! – ואפילו אם לאחר שהלך בשביל הראשון, שאל לחכם – וטיהרו [שהרי ספק טומאה ברשות הרבים – טהור, וגם יש לאדם חזקת טהרה], והיה מותר לו לאכול קדשים ולהכנס למקדש באותה שעה, אעפ"כ עתה שעבר בשני הלא יודע בודאות שהוא טמא, ואין ההתר שהתירוהו תחילה משום הספק, מעלה ומוריד לדינו עתה (עפ"י תוס' בכתובות כו. ד"ה ואם, ובמהרש"ל שם. וע"ש במהרש"א. וע"ע בהסבר הדבר בשערי ישר א, ב ד).

בספר אור שמח (שגגות יא, ו) ובשו"ת אחיעזר (ח"א א, ב וח"ג סה, ז סט, ד) כתבו בדעת הרמב"ם לנטות משיטת התוס', אלא אם הלך בשביל שהוא רשות הרבים שספקו טהור, לא יתחייב קרבן כשטבל בינתים, שהרי היה מותר לו להכנס לשביל השני וכיצד יתחייב על כך. [ובאבני נזר (יו"ד תח, יב) נקט בפשטות שהכניסה לשביל השני אינה בהתר, משום תרתי דסתרי. וצ"ע]. וכאן מדובר בשבילי רשות היחיד, ולולא שהיה הולך בשניהם, הגם שספקו טמא – פטור מקרבן.

ודין זה, הבאת קרבן על ספק טומאה ברשות היחיד, שנוי במחלוקת בירושלמי (פ"ח דנזיר, ספ"ח דפסחים), האם הנזיר מגלח על ספק טומאה ברה"י. והרי כל טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין חייבין עליה משום ביאת מקדש. וכן דייקו מדברי הרמב"ם, שסובר שבספק טומאה ברה"י אין לחייב על ביאת מקדש. ואולם שיטת התוס' כאן ובעוד מקומות, שחייב. (וע' בזה בשו"ת אחיעזר ח"א א, ב לד, א; שערי ישר א, יב-יד; חדושי הגר"ח על הש"ס; אבי עזרי שגגות יא, ו – ששאלה זו תלויה בהגדרת ההלכה של ספק טומאה ברה"י טמא, האם זוהי כטומאה חדשה או תליה במציאות שכך ארע. וע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת ב"ק יא ובב"ב נה: וע' משנה פרה יב, ד ובפרושי הר"ש והרמב"ם שם).

'הכא במאי עסקינן כגון שהלך בראשון, ובשעת הילוכו בשני שכח שהלך בראשון, ובהא פליגי; תנא קמא סבר מקצת ידיעה כידיעה דמיא...' – אף על פי שלפי ידיעתו באותה שעה עדיין טהור הוא, שהרי ספק טומאה ברשות הרבים – טהור. ואם כן כיצד יש כאן ידיעה שנטמא? – מכל מקום כיון שידע על שני הספיקות בשתי ידיעות בזה אחר זה, כי בתחילה ידע שהלך בשביל הראשון ואחר כך ידע שהלך בשני, והלא בצירוף שתיהן הוא ודאי טמא – נחשב הדבר כידיעה. ואכן אילו ידע רק משביל אחד, לדעת כולם אין זו אפילו 'מקצת ידיעה', שהרי אין כאן ידיעת טומאה כלל כאמור (עפ"י חדושים ובאורים שבועות, ע"ש. וע"ע בשפ"א ובח"ב כאן). או בסגנון זה: כיון שידע שאם ילך גם בשביל השני יטמא בודאי, הרי זו מקצת ידיעה (עפ"י הרי"ד ויזר שליט"א).

'אלא לריש לקיש קשיא, אדמוקים לה כר' ישמעאל לוקמה כרבי.' אף על פי שאפשר לחלק בין הנושאים [כמו שאכן מחלק הירושלמי שבועות פ"ב], שלא אמר ריש לקיש אלא לענין חילוק חטאות, שכשם שידיעת ספק מחלקת לאשם-תלוי כך מחלקת היא לחטאת, וטעם זה אינו שייך לענין טומאת מקדש וקדשיו – מכל מקום מקשה כיון שלריש לקיש יש חשיבות לידיעת ספק בכך שהיא מחלקת לענין חטאות, אם כן יכול היה ריש לקיש לפרש סברת התנא שלענין טומאת מקדש די בידיעת ספק להחשיבה ל'ידיעה' (עפ"י חדושים ובאורים ה, ט).

'שבת ויום הכיפורים ועשה מלאכה בין השמשות'. מכאן נראה שבזמן שהיו מקדשים על פי הראיה, לא היו דוחים יום הכיפורים שחל בסמוך לשבת משום מתיא או משום ירקי'א [ע' ראש השנה כ] (אביר יעקב. וציין לדברי התו"ט בסוכה ה,ה; שבת ספ"ט; מנחות יא,ז).

'אמר ר' יוסי... על מה נחלקו... על העושה ואינו יודע מעין איזו מלאכה עשה... ר' שמעון ור' שמעון שזורי אומרים: לא נחלקו על דבר שהוא משם אחד, שהוא חייב, על מה נחלקו על דבר שהוא משום ב' שמות...'. יש מי שפרש [דלא כפרש"י] שר' יוסי ור' שמעון נחלקו בעושה מלאכה בשבת ויודע שעשה מלאכה אלא שאינו יודע איזו מלאכה עשה; ר' יוסי סבר שבזה נחלקו ר' אליעזר ור' יהושע, ואילו ר' שמעון ור' שזורי סברו שבזה חייב אף לר' יהושע, ולא נחלקו אלא בשני איסורים שונים, כגון חלב ונותר (עפ"י מנחת חינוך קכא,ז בדעת הרמב"ם. וכ"כ בשו"ת מרחשת ח"א יג,ב) עפ"י פיה"מ לרמב"ם).

במנ"ח שם נקט בדעת הרמב"ם שלהלכה חייב כר' שמעון. ובספר אבי עזרי (שגגות ב) תמה על כך, והוכיח שלדעת הרמב"ם צריך שידע איזה אב מלאכה עשה. וע' כס"מ ולח"מ שגגות ה,ב.

ועוד קשה מדברי הגמרא להלן (כ). שמקשה 'מאי ניהו שני שמות היינו ר"ש ור"ש שזורי, ר' יהודה מאי אתא לאשמעינן' ע"ש ברש"י ובתוס' – משמע שנקטו כדבר פשוט שר"ש ור"ש שזורי דברו במלאכת שבת, ואפילו באותה מלאכה בשני מינים. וכל המשך הסוגיא מוכח כן. אמנם בכמה מקומות מצינו שהרמב"ם פרש המשנה שלא כסוגית הגמרא במקום שאין נפקותא להלכה (ע' בפירוש המשנה שלו למסכת נזיר ה,ה; ספ"ק דגטין וספ"ה דתמיד, ובתשובתו לחכמי לונל, מובאת בכס"מ הל' חמץ א,ט. ע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת פסחים עד.).

(ע"ב) 'המתעסק בחלבים ועריות חייב – שכן נהנה' – הלכך נחשבת זאת ככוונה (עפ"י רש"י סנהדרין ס:). יש מפרשים שבאיסורי חלבים ועריות עיקר האיסור הוא ההנאה ולא פעולת האדם, וגם אם יאכילוהו חלב ברצונו – חייב, שלא כמו בשאר איסורים, אם יקח אדם אחר את ידו וישחוט עמה קדישים בחוץ – אין כאן 'מעשה' כלל מצדו (עפ"י חזון איש הוריות טו,ט; אבי עזרי מעילה ז,ה עמ' רעד). באבי עזרי (שם) כתב שמהתוס' בסנהדרין (סכ) שכתבו סברת 'נהנה' אף לענין מלאכת שבת, וכן מהראב"ד שכתב זאת לענין מעילה, מוכח שלא נקטו כסברא הנ"ל. וע"ע סברות וסגנונות נוספים: אתון דאורייתא כד; קהלות יעקב קדושין מ; ברכת שמואל כתובות יב; בית ישי כג. וע"ע במובא ביוסף דעת שבועות יח:

זנימא להו מקצת הגבהה היתה מהיום ומקצתה למחר – הכי נמי קאמר להו, דקדקתם אחרי ולא העליתם בידכם כלום' – כי שיטת ר' יוסי (בשבת לד ועוד), בין השמשות כהרף עין (עפ"י רבנו גרשום; ריעב"ץ. וע' מצפה איתן).

יש מפרשים סברת תנא קמא דמתניתין וכן חכמים שבברייתא החולקים על ר' יוסי – שסוברים כר' יהודה שבין השמשות הוא שיעור שלשת רבעי מיל ויש שהות לעשות מלאכה שלימה בין השמשות. ובוזה יש לפרש מדוע אין הלכה פשוטה כר' יוסי, והלא הלכה כמותו כנגד ר' יהודה – כי אפשר שסתם משנתנו כר' יהודה ולא כר' יוסי (עפ"י שו"ת אור לציון ח"א יו"ד ז).

וממשמעות פשט לשון הרמב"ם (שגגות ה,ה) נראה שנקט דלא כרבי יוסי, שהביא אופן זה של עשיית מלאכה בין שבת ליוה"כ"פ ביה"ש כדוגמא לדין שאין מביאים אשם תלוי כשודאי חטא, והרי לר' יוסי אין כאן חטא ודאי. אמנם יתכן ולחומרא חוששים לשיטת ר' יוסי בבין השמשות (ע' באור הלכה רסא, ב ד"ה ושיעור; שמב ד"ה בין השמשות).

אמר לו: הנח לתינוקות הואיל ומקלקל בחבורה חייב מתעסק בחבורה חייב. פירוש, כשם ששונה עשיית חבורה משאר מלאכות שבת בכך שחייב בה המקלקל, הרי שאין בה דין 'מלאכת מחשבת' [שהרי המקלקלין בשבת פטורים מטעם חסרון ב'מלאכת מחשבת'], כך גם מתעסק בחבורה חייב, שהרי פטור מתעסק נובע גם הוא מדין 'מלאכת מחשבת', כדברי שמואל.

ויש להקשות, לפי מה שכתבו התוס' (בשבועות יט ובשבת עב וכאן – ע' שטמ"ק) שכאשר נתכוין לדבר המותר ונמצא שעשה דבר האסור, הריהו פטור בכל התורה משום בה – פרט למתעסק [פרט לחלבים ועריות – שכן נהנה] ואינו דין פרטי בהלכות שבת – א"כ באופן זה צריך להיות פטור אף בחבורה, שאין סברה לחייבו יותר משאר איסורי תורה, והרי כשמל בשבת וכסבור שהוא תינוק שזמנו היום להימול, הלא נתכוין לדבר המותר.

ודוחק לחלק בין סבור שהוא תלוש, שלפי מחשבתו אין כלל מלאכת שבת במעשהו, ובין סבור שהוא מל תינוק בזמנו, שגם לפי מחשבתו יש כאן מלאכה אלא שהתורה התיירה – שזה אינו בכלל 'מתעסק'. וצריך עיון (הגרעק"א).

יש להבין מדוע סבר הגאון ז"ל שדוחק לחלק כן, והלא לאביי אינו פטור משום 'מתעסק' אלא בשנתכוין להגבהה וחתך שהן פעולות שונות במהותן, אבל נתכוין לחתיכת התר וחתך איסור – חייב. ואם כן י"ל שגם רבא שחולק לא חלק אלא משום שנתכוין לחתיכת דבר חתוך, שהרי זה מעשה אחר, זה 'תולש' וזה 'חותך', אבל כשנתכוין לחתיכת דבר מחובר שיש לו התר לעשותו, ונמצא דבר אסור, אין כאן התעסקות בפעולה מסוג אחר. ויש לנו לצמצם במחלוקתם ולא לומר שנחלקו מן הקצה אל הקצה. וכן כתבו סברה זו בספר מנחת ברוך (י), ובקובץ שעורים (כתובות ו, אות יט).

[וע' גם בשפת-אמת שבאר מדוע הקשו דוקא על שמואל והלא קשה על ר' אליעזר עצמו שדרש מ'בה' פרט למתעסק, ומאידך חייב בתינוקות – ובאר שזאת ידע גם המקשה שלא פטר ר"א אלא כשמתכוין להתר, ואילו בתינוקות כיון שנתכוין למלאכה, אין זה בכלל 'מתעסק'. אבל על שמואל הקשה, שמשמע מדבריו שפוטר אפילו נתכוין לאיסור, כמו שכתב רש"י].

ואולם כבר כתב בחזו"א (הוריות טו, טז) שאין לחלק בכך, שהרי סבור שהוא שומן ונמצא שהוא חלב, נחשב 'מתעסק' (בגמרא שבת עג), אעפ"י ששתיהן פעולה אחת, וקרוב הדבר שהחלב והשומן אינם חלוקים כלל בטעמם. וכן הוכיח מדברי התוס' ועוד, שכל טעות שנתכוין לדבר התר, נחשב 'מתעסק'.

ואת הקושיא מתינוקות – כתב לישב: אפשר אין נקרא 'מתעסק' אלא בעוסק במלאכת היתר שאין לו מקום לחוש לאיסור, אבל במקום שניתנה שבת לידחות כגון מילה, שיודע שיש כאן מלאכה גמורה אלא שהותרה למצוותה, ונכשל בזה שלא היה הדבר כמצוותו – נקרא שוגג ולא מתעסק. ועע"ש שנשא ונתן בשאר דברי המנחת-ברוך. ואפשר לכוין בזה את דברי השטמ"ק כאן. וע' גם באריכות באור-שמח שבת א, ה; שו"ת עמודי אור כ; שו"ת אחיעזר ח"ג נג; ברכת מרדכי ח"א מא.

דף כ

אמר ר' יוחנן [ירמיה]: **עד כאן** – עד שתרגם ר' יוחנן – **לא נתגלתה טעמה** (כצ"ל) **של הלכה זו**. ויש מפרשים שמתיחס הדבר להמשך; **'עד כאן'** – עד שפרשוה (אמי) [אביי] בר אבין ורב חנניא בר אבין (רבנו גרשום).

ע"ע חכמה ומוסר לרש"ז זיו ח"א רכו.

(ע"ב) רבא אמר: להקדים איכא בינייהו' – וסברת תנא קמא שמחייב אחת, כי כשמתכוין להקדים הכיבוי להבערה או להפך, הרי הוא מקפיד על דבר אחד שיעשה מוקדם או מאוחר, אבל על הדבר